

ВЪТРЕШНАТА МОТИВАЦИЯ НА УЧЕНОТО КАТО ОСНОВА НА НОВООБРАЗУВАНИЯТА У ДЕТЕТО ОТ РАННАТА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Йоанна Петкова

Психичното развитие на детето е сложен процес на прогресивни изменения През периода на началната училищна възраст тези изменения са тясно свързани с прехода на жизнестойността от по-нисша към повисша. По това време на този преход се появява сложна система от структури. Тези структури лежат в основата на новообразуванията Водеща роля за промяната и развитието на нови структури има дейността. Качествените промени в дейността водят до промяна на субекта на тази дейност. Приоритет за формирането на субекта на дейността има мотивацията. В началната училищна възраст приоритет има мотивацията на ученето.

Мотивацията на ученето е "... сложен комплекс от разнообразни подбуди, който възниква в процеса на екстериоризация и интериоризация и обуславя учебната дейност на човека, постиженията му и социалното му поведение. (Речник по психология, НИ, София, 1989 г.)

Изборът на проблема за мотивацията на ученето е свързан със

сложността на потребностно-мотивационната сфера и нейната роля и значение за дейността на малкия ученик. Изборът е свързан и с педагогическата практика, която среща трудности и проблеми, които се отразяват върху характера и ефективността при ученето на учениците. Вътрешната мотивация насочва вниманието именно към онези механизми при ученето, които остават неуловими и неуправляеми в голяма степен. Възможността да се проникне в подбудите на ученика прави проблема важен и актуален.

Мотивацията на ученето тръгва от перцепцията, преминава през оценката на ситуацията и отношението към обекта на перцепцията – най-общо казано към онези параметри на дейността, които предполагат активност.

Активността има подчеран индивидуален характер, опосредстван именно от вътрешната основа, от характера на първичните подбуди, на тяхната връзка с вторичните. За конкретната личност тази връзка и взаимозависимост е индивидуално очертана. Доста-

тъчно е да проследим развитието на ориентировъчния рефлекс в индивидуалния живот на личността. Изявите на любопитство, любознателност, интерес се обуславят именно от отношението на личността към обекта на дейността

Наблюдаваното колебание на отношението на ученика към ученето, съответно на познавателната активност, необходимостта от външно стимулиране, наличието на тревожност, свързана със стимулирането – всичко това налага задълбочен анализ на фактите и потребност от нов опит за откриване на пътища, които водят до промяна в отношението на ученика към дейността.

Проведеното изследване е с цел да разкрие отношението и подхода на ученика от началното училище към учебната дейност. Проведеният психолого-педагогически експеримент с ученици от III и IV клас в училище “Ив. Вазов” дава възможност да се съпостави традиционният подход към ученето с насочеността към моделиране на ученето като дейност.

Анализът на вътрешната мотивация се прави с методика за изследване на вътрешната мотивация на ученето в началното училище. Методиката е създадена и експериментирана от Сузан Хартър. Приемайки нейната хипотеза, че

“... децата с вътрешна (съществена) мотивация в дадена област имат по-висока възприемателна способност..”, пристъпихме към констатиращ експеримент на двете групи ученици – контролната и експерименталната.

Методиката за изследване на вътрешната мотивация на ученето има пет измерения. С помощта на тези пет измерения се прави анализ на вътрешната мотивация, съпоставена с характера на външната.

Основните измерения на мотивацията са следните:

А. Учене, мотивирано от умение за учене, срещу учене, мотивирано с цел да бъде удовлетворен учителят от ученика.

Б. Подбуда за работа за собствено удовлетворяване срещу работа за удовлетворяване изискванията на учителя и получаване на по-добри оценки.

В. Предпочитание за предизвикателна (спорна) работа срещу предпочитание за лесна работа.

Г. Желание да работи самостоятелно срещу зависимостта от помощта на учителя.

Д. Вътрешен критерий за успех или неуспех срещу външен критерий, определящ успех или неуспех. “(С.Хартър)

Изследването се провежда индиректно. На учениците се поста-

вя задача да изразят отношение-то си към поведението на определен тип ученик в зависимост от отношението му към ученето.

В нашето изследване включихме тест за разкриване претенциите на учениците. Поставихме пред учениците една задача с възможност да бъде решена по избор по дадени три думи да съставят изречение, текст и текст, в който думите да са използвани в преносен смисъл.

(По даден модел на задача да съставят задача, която да отговаря на модела и да преценят как са се справили.)

Данните от изследванията са представени в таблица 1 и 2. В таблица 1 са представени структурата на мотивите и данните, получени на основата на петстепенна скала при двете групи ученици — контролна и експериментална. Високите стойности на скалата отразяват вътрешната мотивация, а ниските външната мотивация на ученето. Противоречието между измеренията на вътрешната и външната мотивация е видно. При всички измерения на мотивацията за учене у децата от контролната група приоритет имат измеренията, свързани с външната ориентация. Това доказва, че децата от началното училище са с външна мотивация на дейността.

Това явление е свързано с традиционните подходи при преценката на знанията на учениците. Те се приучават още с постъпването в училище от външно стимулиране на дейността и от оценка на учителя, подкрепена със стимул, което превръща самата оценка на учителя в стимул. Това добре е очертано при “потребност от работа за собствено удоволствие” и “потребност от получаване на добри оценки”.

Наблюдаваното противоречие между демонстрираната избирателна позиция спрямо учебната дейност и нейните вътрешни двигатели насочва вниманието към някои закономерности и изводи. Отразените в таблица 2 резултати дават възможност да се направи анализ на връзките и зависимостта между външната и вътрешната мотивация на учебната дейност на учениците от началното училище.

Така децата демонстрират предпочитание към новото, трудното, оригиналното и в нова трудна ситуация проявяват несигурност, неувереност, че няма да се справят. Това е и причина, поради която дейността на ученика е на репродуктивно ниво.

Продуктите от дейността на ученика са неточни, дори такива с формален характер. Това се наб-

ТАБЛИЦА № 1

СТРУКТУРА НА МОТИВИТЕ ЗА УЧЕНЕ НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ ТРЕТИ И ЧЕТВЪРТИ КЛАС НА НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

ИЗМЕРЕНИЯ	ГРУПИ УЧЕНИЦИ		КОНТРАИЗМЕРЕНИЯ
	ЕСПЕРИМЕНТ.	КОНТРОЛНА	
УЧЕНЕ, МОТИВИРАНО ОТ УМЕНИЕ ЗА УЧЕНЕ	3 - 1	1 - 3	УЧЕНЕ, МОТИВИРАНО С ЦЕЛ ДА СЕ УДОВЛЕТВОРИ УЧИТЕЛЯ
ПОТРЕБНОСТ ОТ РАБОТА ЗА СОБСТВЕНО УДОВОЛСТВИЕ	4 - 2	2 - 4	ПОТРЕБНОСТ ОТ ПОЛУЧАВАНЕ НА ДОБРИ ОЦЕНКИ
ПРЕДПОЧИТАНИЕ НА ТРУДНА РАБОТА	3 - 1	1 - 3	ПРЕДПОЧИТАНИЕ НА ЛЕСНА РАБОТА
ЖЕЛАНИЕ ЗА САМОСТОЯТЕЛНА РАБОТА	3 - 1	1 - 3	РАБОТА С ПОМОЩА НА УЧИТЕЛЯ
ВЪТРЕШЕН КРИТЕРИЙ ЗА УСПЕХ	4 - 2	2 - 4	ВЪНШЕН КРИТЕРИЙ ЗА УСПЕХ

ТАБЛИЦА № 2

ВЪТРЕШНА (СЪЩЕСТВЕНА) СРЕЩУ ВЪНШНА
(НЕСЪЩЕСТВЕНА) ОРИЕНТАЦИЯ В УЧЕБНАТА ДЕЙНОСТ НА
УЧЕНИЦИТЕ ОТ ТРЕТИ И ЧЕТВЪРТИ КЛАС НА НАЧАЛНОТО
УЧИЛИЩЕ

ИЗМЕРЕНИЯ	ВЪТРЕШЕН ПОЛЮС	ВЪНШЕН ПОЛЮС
ПРЕДПОЧИТАНИЕ ЗА ТРУДНА СРЕЩУ ПРЕДПОЧИТАНИЕ ЗА ЛЕСНА РАБОТА	ОБИЧА ЛИ ДЕТЕТО ТРУДНАТА, ПРЕДИЗВИКАТЕЛНАТА РАБОТА 22 % от изсл.	ОБИЧА ЛИ ДЕТЕТО ПОЛЕСНИТЕ ЗАДАЧИ И ПРЕДМЕТИ 78 % от изсл.
ЛЮБОЗНАТЕЛНОСТ/ИНТЕРЕС/ СРЕЩУ УДОВЛЕТВОРЯВАНЕ НА УЧИТЕЛЯ И ПОЛУЧАВАНЕ НА ДОБРИ ОЦЕНКИ	РАБОТИ ЛИ ДЕТЕТО ЗА УДОВЛЕТВОРЯВАНЕ НА СОБСТВЕНИТЕ ИНТЕРЕСИ 28 % от изсл.	РАБОТИ ЛИ ДЕТЕТО ЗА УДОВЛЕТВОРЯВАНЕ НА УЧИТЕЛЯ И ПОЛУЧАВАНЕ НА ДОБРИ ОЦЕНКИ 72 % от изсл.
НЕЗАВИСИМИ УМЕНИЯ СРЕЩУ ЗАВИСИМОСТ ОТ УЧИТЕЛЯ	ПРЕДПОЧИТА ЛИ ДЕТЕТО ДА РАЗРЕШАВА ПРОБЛЕМИТЕ СА САМОСТОЯТЕЛНО 21 % от изсл.	РАЗЧИТА ЛИ НА ПОМОЩТА НА УЧИТЕЛЯ ПРИ РЕШАВАНЕ НА ПРОБЛЕМИ И ПОСТАВЕНИ ЗАДАЧИ 79 % от изсл.
САМОСТОЯТЕЛНА ПРЕЦЕНКА СРЕЩУ ОЦЕНКАТА ОТ УЧИТЕЛЯ	СПОСОБНО ЛИ Е ДЕТЕТО ДА ПРАВИ ПРЕЦЕНКИ ЗА РАБОТАТА СИ 13 % от изсл.	ЗАВИСИМО ЛИ Е ДЕТЕТО ОТ МНЕНИЕТО НА УЧИТЕЛЯ ПРИ РАБОТА 87 % от изсл.
ВЪТРЕШЕН КРИТЕРИИ СРЕЩУ ВЪНШЕН КРИТЕРИИ	ЗНАЕ ЛИ ДЕТЕТО КОГА УСПЯВА ДА РЕШАВА ПОСТАВЕНИТЕ ЗАДАЧИ 8 % от изсл.	ЗАВИСИ ЛИ ДЕТЕТО ОТ ОЦЕНКАТА НА УЧИТЕЛЯ ПРИ РЕШАВАНЕТО НА ПОСТАВЕНИТЕ ЗАДАЧИ 92 % от изсл.

людава особено добре при ученици, които имитират оригиналност. Така при поставено изискване пред учениците да съставят текстова задача на основата на предложен модел за решение едва 12% от изследваните доказват възможност за осмисляне на модела, за възникване на връзките и зависимостите във всички аспекти. 46% от учениците подхождат формално към ситуацията. Доказателство за това е фактът, че те не осмислят житейската същност и достоверността на своите съждения. 24% от изследваните ученици “пропускат” част от предварително подадената информация, фиксирана в модела. На тази основа съставят текстова задача, която не отговаря на модела. Неточността, изменението на модела, доказва, че възприемателната способност на част от учениците лежи в основата на неадекватното отражение на връзките и зависимостите от заобикалящата ги действителност. Наблюдава се и промяна в “творческия” подход към модела на дейността – връзките се предлагат в нови зависимости. Реконструкцията на явленията във от тяхната същност доказва наличието на потребност от опора на образец, но не обобщен, а конкретен за всяка ситуация.

Учениците от началното училище имат желание и изразяват намерение да открият много неизвестни неща и връзки. В процеса на своята дейност насочват вниманието си предимно към онзи обем от знания, умения и навици, който е тяхно задължение като ученици. Анализът на въпросите, които задават учениците от началното училище, доказва, че тяхното съдържание касае конкретна учебна информация. Често се наблюдава неточност на информацията и насоченост към незначителни страни, качества, връзки. Това доказва, че любознателността не е двигател на тяхната активност. В свободното си време само 16% от изследваните ученици демонстрират интереси в една или друга област, които са удовлетворявани или е правен опит да бъдат удовлетворявани чрез самостоятелно търсене на възникнали проблеми.

Намерението за самостоятелно преодоляване на трудностите при решаването на проблем е характерно за почти всички изследвани ученици. Като реалност само у 8% от изследваните ученици сами решават проблемите си, сами планират дейността си, сами откриват грешките си и ги коригират в процеса на своята дейност. Около 20% от малките уче-

ници правят само опити за това. Но в тези опити не се насочват към същността на проблемите, а са само демонстрация и доказват формален подход към дейността. Причините за това трябва да се търсят в характера на учебната дейност и в създадените привички у ученика да търси помощ отвън, преди всичко от учителя или от друг ученик.

Преценката на резултатите от собствената дейност на ученика има подчертано субективен характер. До 2 пункта е разминаването между оценката и самооценката. Разминаването е в "полза" на самооценката. В това явление може да се види както невъзможността за реална оценка, от една страна, така от друга, може да се приеме като намерение, желание на ученика неговата активност да е колкото може по-продуктивна и по-ефективна. Този извод се потвърждава и от факта, че завишената самооценка е възрастова особеност на малките ученици. Рефлексията като новообразуване се отразява върху самооценката и тя става по-обективна. Учениците откриват и коригират своите грешки, но предпочитат да не ги споделят с другите. Оценката на учителя служи като ориентир за по-голяма част от децата. Само при учениците, които имат изра-

зен или предизвикан комплекс за малоценност, самооценката е пониска от оценката. Тези ученици са съвсем нисък %, но заслужават специално внимание и грижи.

Най-голямо противоречие се наблюдава при отношението на учениците към допуснатите собствени грешки. От една страна, около 70 % от учениците трудно ги откриват поради неовладян модел на дейността. От друга страна, грешките водят до огорчение и страх, до обезверяване и тревожност особено тогава, когато са посочени нетактично. В тези случаи могат да доведат до невротизиране на малките ученици. Затова подходът към грешките на учениците и отношението към тях са проблеми, свързани не само с активността на ученика, но и с неговото психофизично здраве. Статистическите данни сочат висок процент детски неврози през този период. Това налага към грешките на учениците да се подхожда много внимателно, като се мисли как чрез тяхното посочване ще се стимулира активността и вниманието. Отрицателните преживявания, които са много силни, могат да доведат до насоченост на вниманието на ученика не към същността на явленията, не към същността на поставените задачи, а към търсене на пътища и

средства да се предпази от огорчението и санкцията, свързани с външното въздействие върху дейността от страна на учителя.

Вътрешната връзка между петте измерения на вътрешната мотивация с различните степени и нюанси доказва, че характерът на познавателната активност на ученика в учебната дейност се опосредства от многобройни връзки и отношения. Различието в отношението между външната и вътрешната мотивация на основата на петте измерения и техните показатели насочва вниманието към динамиката на връзките и зависимостите. Нещо повече, външната мотивация може да стимулира вътрешната. Възможен е и отрицателен ефект – външната мотивация да попречи за формирането на вътрешната мотивация. Това зависи от подхода на учителя към дейността на ученика.

В началната училищна възраст се моделира ученето като дейност. От характера на моделирането зависи какви структурни новооброзования ще се изявят в бъдещата дейност на ученика. Учениците овладяват правила, които им осигуряват изява именно върху основата на вътрешната мотивация. В редица отношения малкият ученик получава информация именно за различните измерения

на вътрешната мотивация. Това стимулира и ускорява процеса на формирането на умствената дейност във вътрешен план и рефлексивността на ученика.

Първи и втори клас са възраст, в която се моделира дейността. Малките ученици овладяват дейността в нейното многообразие и връзки. Овладяват правила, които регулират поведението на учениците. В трети и четвърти клас степенята на овладяване на тези правила определя характера на вътрешна мотивация на ученето като дейност.

Проведеното теоретично и експериментално изследване насочва вниманието към следните изводи:

1. Началната училищна възраст създава реални предпоставки за формиране на мотивация за учене, свързано с процесите на интериоризация и екстериоризация.

2. Авторитетът на учителя през ранната училищна възраст има значение за регулиране дейността на ученика така, че той от обект на дейност да прераства в субект на своята собствена дейност – ученето.

3. Съхраняването на психологическите сили на малкия ученик и на неговото здраве се определя в известна степен от формирането на вътрешната мотивация на дейността.

4. Наложителен е нов подход към оценката и самооценката на дейността на ученика. Формирането на рефлексията е предпоставка за по-голяма интензивност при формирането на субекта.

5. Волята и волевостта в познавателната дейност като основа на учебната дейност е в тясна връзка и зависимост с формирането на вътрешната мотивация на ученето. От характера на тази връзка зависи активността и проявите на самоконтрол при корекция на собствените грешки в процеса на учебната дейност.

6. Наложителен е нов подход към проучване на явлението тре-

вожност и свързаното с него невротизиране с цел преодоляването на неадекватните оценки на дейността на ученика чрез формиране на умения за отстраняване на собствените грешки

Проблемът за вътрешната мотивация и новообразуванията през ранна училищна възраст продължава да е обект на проучване. Интерес представлява вътрешната корелация между различните измерения на мотивацията, което ще даде възможност да се вникне по-дълбоко в мотивацията и да се търсят по-адекватни подходи при формирането и в процеса на ученето.

ЛИТЕРАТУРА

1. Возрастная и педагогическая психология, под ред. на А. В. Петровский, М., 1973.
2. Давыдов, В. В. Виды обобщения в обучении. М., 1972.
3. Лингарт, Й. Процесс и структура человеческого учения, М., 1970.
4. Петкова, Й. Н. Да научим децата да мислят, П. ИКОМС, 1993.
5. Suzan Narter. A New Self-Report Scale of Intrinsic Versus Extrinsic Orientation in the Classroom: Motivational and Informational Components, Developmental Psychology, 1981.
6. Schmidt, R. F. and G Thews, Numan Physiology, New York, 1983.

INNER MOTIVATION OF THE STUDY AS A BASIS OF QUALITATIVE CHANGES WITH THE CHILD FROM PRIMARY SCHOOL AGE

IOANA PETKOVA

Summary

The suggested studying tries to go deep in those mechanisms, which are basis of the inner personal activity. The search of the prime source of activity is bound up with clarifying of connection and interdependence between consciousness and subconsciousness.

The analysis of inner motivation of the study is accomplished on the basis of methods for diagnostics of inner motivation, offered by Susan Harter

Dynamics of connections between inner motivation, level of formation of educative work and qualitative changes with children from primary school age can be revealed by means of the realized research. The individual consciousness of personality is formed owing to this connection. The more it is significant, the more inner activity, objectified in the products from work will be in great extent.